

Ю.О Васютинська, Н.Л. Кузьмінська

**ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**

У статті проведено аналіз інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості, при цьому харчова промисловість і її галузі розглядаються згідно класифікації видів економічної діяльності (КВЕД). Для покращення інноваційної діяльності підприємства запропоновано особливу увагу звернути на фінансування інновацій.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, КВЕД.

Табл. 3. Рис. 2. Літ. 10.

Ю. О. Васютинская, Н. Л. Кузьминская

**ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ИННОВАЦИОННОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

В статье проведен анализ инновационной деятельности предприятий пищевой промышленности, при этом пищевая промышленность и ее отрасли рассматриваются согласно классификации видов экономической деятельности (КВЭД). Для улучшения инновационной деятельности предприятия предлагается особое внимание обратить на финансирование инноваций.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, КВЭД.

Y.O.Vasyutinskaya, N.L. Kyzminskaya

**OF INNOVATIVE ACTIVITY
OF ENTERPRISES OF FOOD INDUSTRY**

The article analyzed the innovation of the food industry, and the food industry and its industry are considered under the Nomenclature of Activities European Community (NACE). To improve innovation company proposed to pay special attention to the financing of innovation.

Key words: innovation, innovation activities, NACE.

Світова криза показала наскільки непередбачуваними можуть бути її наслідки для кожної із держав, незалежно від їх позицій і місця у світовій економіці. Криза змусила переглянути і внести відповідні зміни у стратегічні задачі кожної держави. Для України, на нашу думку, важливим висновком має стати те, що вітчизняна економіка інерційно залежна від економік розвине-

них країн. І тому усі заходи, спрямовані на подолання наслідків кризи мають враховувати цей висновок.

При проведенні економічної політики держави досить актуальним є питання інноваційного розвитку. Так майже кожного року Верховна рада України проводить Парламентські слухання на тему «Стратегія інноваційного розвитку України» і результати обговорень видає у парламентському видавництві. Так, наприкінці серпня минулого року, за ініціативою Комітету з питань науки і освіти було видано «Стратегію інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» [5]. Результатом реалізації даної стратегії, як і у попередніх редакціях, «має стати утвердження в Україні інноваційної моделі її економічного і соціального розвитку, підвищення ефективності використання інтелектуального потенціалу країни, всіх її людських і природних ресурсів, забезпечення підвищення конкурентоспроможності національної економіки, досягнення стабільного сталого розвитку і підвищення добробуту громадян. Реалізація Стратегії створить можливість для успішного просування України по шляху розбудови економіки і суспільства, заснованих на знаннях [5]». Але з ряду причин, таких як нормативно-правове забезпечення, організація науково-технічної і освітньої діяльності, недостатнє фінансування тощо, на жаль наша держава продовжує відставати від розвинених країн.

Постановка проблеми. Харчова промисловість є однією з галузей української промисловості, що розвивається найбільш швидкими темпами. Саме ця галузь із найменшими втратами пережила кризовий період і з початку 2010 року нарощує обсяги виробництва. Для стратегічного планування напрямів інноваційної діяльності харчових підприємств необхідно спочатку провести аналіз основних показників результативності інноваційної діяльності по підгалузях харчової промисловості і визначити стан інноваційного розвитку кожної з них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інноваційного розвитку економіки досліджувались багатьма вченими, їм присвячені численні наукові розробки таких українських науковців, як О. Амоша [1], А. Гальчинський [2], В. Геєць [2], О. Лапко [4], Л. Федулова [11]. Проте, практично відсу-

тні галузеві дослідження щодо інноваційної діяльності, в тому числі в харчовій промисловості України.

Метою дослідження є аналіз інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості України згідно КВЕД, що дасть змогу зіставляти і узгоджувати дані національної статистики зі статистикою країн світового співтовариства.

Основні результати досліджень. Для аналізу загальнопромислових та галузевих тенденцій харчова промисловість і її галузі, у даній статті, будуть розглядатися згідно КВЕД.

КВЕД є складовою системи національних класифікаторів. Вона була розроблена відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 326 від 04.05.93 «Про Концепцію побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики». Розроблення КВЕД здійснено на базі міжнародної статистичної класифікації видів діяльності Європейського Союзу – Nomenclature of Activities European Community (NACE, Rev.1, mod.7). З 01.04.2006 р. вступила в дію нова редакція Державного класифікатора видів економічної діяльності, вона діє і до нині.

У таблиці 1 подано ту частину КВЕД, яка має відношення до проведеного в статті аналізу.

Таблиця 1. Класифікація видів економічної діяльності промисловості України

Розроблено за [8]

Код КВЕД	Назва
<i>Секція С</i>	<i>Добувна промисловість</i>
<i>Секція D</i>	<i>Переробна промисловість</i>
<i>Підсекція DA</i>	<i>Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів</i>
<i>Розділ 15</i>	<i>Виробництво харчових продуктів, напоїв</i>
<i>Група 15.1</i>	<i>Виробництво м'яса та м'ясних продуктів</i>
<i>Група 15.2</i>	<i>Виробництво рибних продуктів</i>
<i>Група 15.3</i>	<i>Перероблення та консервування овочів та фруктів</i>
<i>Група 15.4</i>	<i>Виробництво олії та тваринних жирів</i>
<i>Група 15.5</i>	<i>Виробництво молочних продуктів та морозива</i>
<i>Група 15.6</i>	<i>Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалю та крохмальних продуктів</i>
<i>Група 15.7</i>	<i>Виробництво готових кормів для тварин</i>
<i>Група 15.8</i>	<i>Виробництво інших харчових продуктів</i>
<i>Група 15.9</i>	<i>Виробництво напоїв</i>
<i>Розділ 16</i>	<i>Виробництво тютюнових виробів</i>
<i>Секція E</i>	<i>Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води</i>

Перш ніж перейти до аналізу інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості, слід розглянути місце харчової галузі в переробній промисловості та промисловості загалом.

Із рис. 1 видно, що лідируюче місце за обсягом реалізованої промислової продукції протягом 2007 – 2009 рр. займає переробна промисловість, і цей показник становить в середньому 2/3 усього обсягу реалізованої промислової продукції.

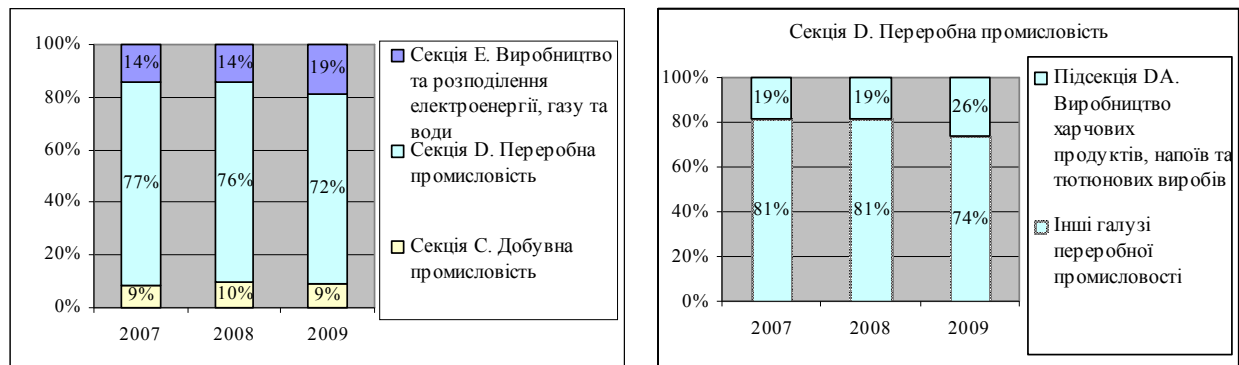

Рис. 1. Розподіл обсягу реалізованої промислової продукції за основними видами економічної діяльності у 2007 - 2009 рр., %
Розроблено за [3, 6, 7]

За КВЕД підсекція DA (виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів) складається з виробництва харчових продуктів, напоїв (розділ 15) і з виробництва тютюнових виробів (розділ 16). Оскільки за обсягом реалізованої продукції на виробництво тютюнових виробів протягом останніх трьох років припадає не більше 2 % обсягу продукції переробної промисловості, то далі у статті під харчовою промисловістю слід розуміти лише виробництво харчових продуктів та напоїв (розділ 15).

За даними офіційної статистики в 2007 та 2008 роках обсяг реалізованої продукції харчової промисловості склав близько 17 % від обсягу реалізованої продукції переробної промисловості, а в 2009 р. – майже 24 %. Але це збільшення відбулося не лише за рахунок зростання обсягу реалізованої продукції харчової промисловості, а і за рахунок зменшення загального обсягу реалізованої продукції переробної промисловості. Протягом останніх трьох років, обсяг реалізованої продукції харчової промисловості лише збільшувався і в 2009 р. зріс на 28,5 % в порівнянні з 2008 р. і на 44,5 % в порівнянні з 2007 р.

В Україні промислове виробництво харчових продуктів здійснюють майже 8 тисяч підприємств, на яких працюють близько пів мільйона осіб (13,8 % зайня-

тих у промисловості). Номенклатура продукції перевищує 4 тисячі найменувань [9]. Харчова промисловість складається з дев'яти підгалузей (групи 15.1 – 15.9, табл. 1). Внесок кожної підгалузі в обсяг реалізованої продукції харчової промисловості в 2009 р. представимо на рис. 2.

В 2009 р. близько половини в обсязі реалізованої харчової продукції становлять виробництво напоїв та виробництво інших харчових продуктів, майже однакові частки займають м'ясна та молочна галузі. Найменшим є вклад рибної, борошнокруп'яномельної галузі, виробництва кормів для тварин та переробки і консервування.

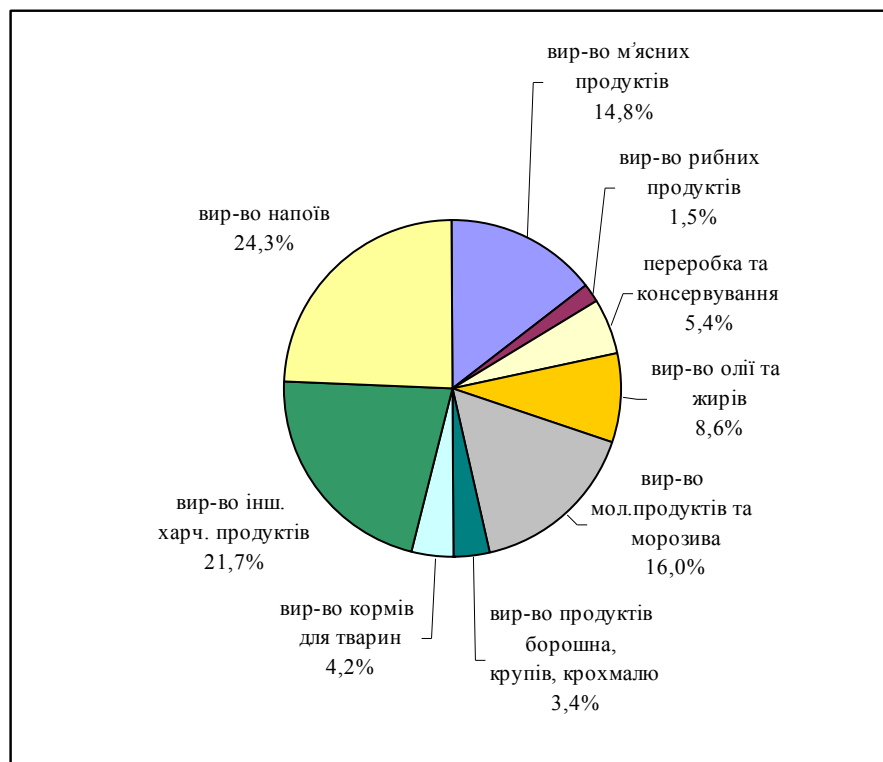

Рис. 2. Розподіл обсягу реалізованої продукції у харчовій промисловості за видами економічної діяльності в 2009 р, %
Розроблено за [3, 6, 7]

Також слід зазначити, що виробництво інших харчових продуктів є сумарним показником, який включає в себе виробництво хліба та хлібобулочних виробів; сухарів, печива, пирогів і тістечок тривалого зберігання; цукру; какао, шоколаду та цукристих кондитерських виробів; макаронних виробів; чаю та кави; прянощів та приправ; продуктів дитячого харчування та дієтичних продуктів; харчових продуктів, не віднесених до інших групувань, тому він не може бути значущим в порівнянні з показниками інших підгалузей. За проведеним авторами аналізом статистичних даних найбільший вклад у сумарний показник вносять виробництво хліба та хлібобулочних виробів; сухарів, печива, пирогів і тістечок

тривалого зберігання; цукру.

Щодо обсягу реалізованої інноваційної продукції, то харчова промисловість займає третє місце в загальному обсязі реалізованої інноваційної промислової продукції (15,5 %) і таким чином значною мірою визначає розвиток української економіки загалом.

Відповідно до визначення інноваційної продукції [6], з 2007 р. її поділяють на «нову для ринку» і «нову для підприємства». Мінімальним рівнем новизни для зарахування виробленого товару до категорії «інновація», є новизна для підприємства. Вклад кожної підгалузі харчової промисловості в обсяг реалізації інноваційної продукції за рівнем новизни подамо у таблиці 2.

Таблиця 2. Обсяг реалізованої промислової та інноваційної продукції галузями харчової промисловості протягом 2007 – 2009 рр.

Розроблено за [3, 6, 7]

Галузі промисловості	Роки	Обсяг реалізованої промислової продукції (тис. грн.)	Частка інноваційної продукції, у % до гр. 1	Обсяг реалізованої інноваційної продукції, що є новою для ринку		Обсяг реалізованої інноваційної продукції, що є новою тільки для підприємства	
				всього (тис. грн.)	у % до гр. 1	всього (тис. грн.)	у % до гр. 1
А	В	1	2	3	4	5	6
Переробна промисловість (D)	2007	461055049,4	8,3	21595214,8	4,7	16608782,1	3,6
	2008	588525296,5	7,7	14311530,2	2,4	31116901,0	5,3
	2009	479806976,6	6,5	8165177,3	1,7	22886850,3	4,8
Виробництво харчових продуктів, напоїв (DA 15)	2007	79267466,1	5,0	1253301,7	1,6	2670420,2	3,4
	2008	102276659,4	3,3	845792,4	0,8	2522456,8	2,5
	2009	114336814,2	4,2	1061990,7	0,9	3752266,7	3,3
Виробництво м'яса та м'ясн. продукції (DA 15.1)	2007	11129321,7	2,5	32914,4	0,3	254316,3	2,3
	2008	16176839,5	1,8	52264,2	0,3	250237,7	1,5
	2009	16975741,7	1,8	48544,5	0,3	261460,3	1,5
Виробництво риби та рибн. продукції (DA 15.2)	2007	994348,5	1,4	672,3	0,1	13423,7	1,3
	2008	1489675,3	3,0	12897,6	0,9	31993,7	2,1
	2009	1726310,5	2,4	174,0	0	41430,5	2,4
Перер. та консерв. овочів і фрукт (DA 15.3)	2007	5088884,3	0,8	34537,2	0,7	6449,3	0,1
	2008	5596506,4	3,9	85037,9	1,5	136653,7	2,4
	2009	6218705	2,7	71701,2	1,2	94920,9	1,5
Виробництво олії та твар. жирів (DA 15.4)	2007	4155696,9	9,3	117,3	0	385497,1	9,3
	2008	6733742,2	2,6	9382,5	0,1	170041,4	2,5
	2009	9852606,9	4,6	10901,8	0,1	445470,2	4,5
Виробництво мол. прод. та морозива (DA 15.5)	2007	15030320,5	4,9	155710,1	1,0	591868,0	3,9
	2008	17532670,2	2,1	64208,4	0,4	296901,7	1,7
	2009	18309675	2,4	73341,6	0,4	365836,5	2,0
Виробництво прод. боршн. та крупян. (DA 15.6)	2007	2888964,8	1,3	0	0	38259,5	1,3
	2008	4336693,5	0,7	115,5	0	30275,9	0,7
	2009	3856959,7	0,5	149,0	0	19731,7	0,5
Виробництво кормів для тварин (DA 15.7)	2007	1998626,4	0,6	120,7	0	12024,1	0,6
	2008	2973704,5	5,2	0	0	153443,0	5,2
	2009	4771855,0	3,2	0	0	152439,2	3,2
Виробництво інших продуктів (DA 15.8)	2007	17500861,8	2,4	271562,6	1,6	323683,4	1,8
	2008	22549084,2	7,0	350367,4	1,6	1206679,3	5,4
	2009	24876389,5	7,4	354698,2	1,4	1489226,1	6,0
Виробництво напоїв (DA 15.9)	2007	20480441,2	8,8	757667,1	3,7	1044898,8	5,1
	2008	24887743,6	2,1	271518,9	1,1	246229,5	1,0
	2009	27748570,9	5,0	502480,4	1,8	881751,3	3,2

За даними офіційної статистики (табл. 2), частка інноваційної продукції в переробній промисловості протягом досліджуваного періоду знижувалась. У харчовій галузі у 2008 р. проти 2007 р. цей показник знизився на 1,8 відсоткових пункти, але у 2009 р. знову зріс на 0,9 %. По переробній промисловості обсяг реалізованої продукції, що є новою для ринку в 2009 р. скоротився майже в 3 рази порівняно з 2007 р., при цьому обсяг реалізації такої продукції в харчовій промисловості за відповідний період зменшився лише на 15 %. Це свідчить про те, що підприємства намагаються втримати свої позиції та розширити виробництво не за рахунок ризику виведення нового товару на новий ринок, а запроваджуючи у виробництво товари, які вже знайшли своє місце на ринку, і в більшості мають прогнозовані обсяги реалізації.

У середньому протягом 2007 – 2009 рр. найвищий відсоток інноваційної продукції у харчовій промисловості мають такі підгалузі, як виробництво інших продуктів (5,6 %), виробництво напоїв (5,3 %) та виробництво олії та тваринних жирів (5,5 %).

У всіх підгалузях частка інноваційної продукції, що є новою для ринку значно менша частки інноваційних товарів, що є новими лише для підприємства. В п'ятірку лідерів по реалізації товарів, що є новими для ринку ввійшли: виробництво напоїв, виробництво інших продуктів (цукру, печива, шоколаду та ін.), виробництво молочних продуктів та морозива, переробка та консервування овочів і фруктів та виробництво м'яса та м'ясної продукції. Найбільший показник (2,2 %) нової для ринку продукції має виробництво напоїв, нової для підприємства (5,4 %) – виробництво олії та тваринних жирів. Найнижчою є частка інноваційної продукції в борошнокруп'яномельній галузі (0,8 %).

При аналізі інноваційної діяльності харчової промисловості слід особливу увагу звернути на одну із важливих причин стримування розвитку інноваційної діяльності підприємств – фінансування, якому в нашій країні, на жаль, не приділяється належна увага.

Для України у 2007 році рівень фінансування у сфері інновацій складав лише 0,85 % ВВП [3], тоді як для країн ЄС середній показник фінансування у 2006 році становив 1,7 % ВВП, до того ж у рамках ЄС прийнято орієнтир для визначення обсягів фінансування розвитку інноваційної складової, який до 2011 року пови-

нен становити не менше 4 % національного ВВП.

Як свідчать дані офіційної статистики (табл. 3), за період 2007 – 2009 рр. фінансування інновацій на підприємствах як переробної, так і харчової, промисловості в основному здійснювалося за рахунок власних коштів, причому у 2008 і 2009 р. для харчової промисловості – тільки за рахунок власних коштів. Можливо це є однією із причин того, що за період, який розглядається, скоротилася загальна сума витрат на інновації в харчовій галузі: у 2008 р. цей показник знизився на 20,5 %, у 2009 р. – на 41,3 % проти 2007 р.

Таблиця 3. Обсяг фінансування інновацій (за джерелами) в харчовій промисловості у 2007 – 2009 рр.

Розроблено за [3, 6, 7]

Галузі промисловості	Роки	Загальна сума витрат на інновації, (тис. грн.)	З них, які фінансуються за рахунок коштів, у % до гр. 1							
			власних	держ. бюджету	місцевих бюджетів	вітчизняних інвесторів	інозем. інвесторів	кредитів		інших джерел
								усього	з них на пільгових умовах	
A	B	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Переробна промисловість (D)	2007	10500312,3	73,6	1	0	0,2	3,1	18,8	0,2	3,3
	2008	11586232,1	61,2	2,3	0,1	1,5	1,0	33,7	0,6	0,3
	2009	7397124,4	64,1	1,6	0	0,3	20,2	11,7	0,1	2,1
Виробництво харч. продуктів, напоїв (DA 15)	2007	1729336,7	78,3	0,2	0	0	0,3	20,2	0,3	1,0
	2008	1374143,8	74,2	0	0	0	0	25,7	0,5	0
	2009	1014972,8	93,7	0	0	0	0	6,3	0	0
Виробництво м'яса та м'ясн. продукції (DA 15.1)	2007	1718904,9	78,2	0,2	0	0	0,3	20,3	0,3	1,0
	2008	1306116,2	72,9	0	0	0	0	27,1	0,5	0
	2009	974044,1	93,5	0	0	0	0	6,5	0	0
Виробництво риби та рибн. продукції (DA 15.2)	2007	45608,1	41,5	0	0	0	0,2	58,3	0	0
	2008	34556,5	54,1	0	0	0	0	45,9	0	0
	2009	36393,5	90,9	0	0	0	0	9,1	0	0
Перер. та консерв. овочів і фруктів (DA 15.3)	2007	478199,3	100,0	0	0	0	0	0	0	0
	2008	11431,7	100,0	0	0	0	0	0	0	0
	2009	1150,7	100,0	0	0	0	0	0	0	0
Виробництво олії та твар. жирів (DA 15.4)	2007	88177,1	99,9	0	0	0	0	0,1	0	0
	2008	43354,2	100,0	0	0	0	0	0	0	0
	2009	82029,9	100,0	0	0	0	0	0	0	0
Виробництво мол. прод. та морозива (DA 15.5)	2007	11655,3	75,2	0	0	0	0	24,8	0	0
	2008	67702,0	100,0	0	0	0	0	0	0	0
	2009	67777,7	34,2	0	0	0	0	65,8	0	0
Виробництво прод. боршн. та крупан. (DA 15.6)	2007	99683,5	81,9	0	0	0	0	18,1	0	0
	2008	200826,7	50,7	0	0	0	0	49,3	0	0
	2009	99064,8	96,1	0	0	0	0	3,9	0	0
Виробництво кормів для тварин (DA 15.7)	2007	56925,7	98,8	0,4	0	0,8	0	0	0	0
	2008	53039,7	98,6	0	0	1,1	0	0,2	0	0
	2009	22887,4	100,0	0	0	0	0	0	0	0
Виробництво інших продуктів (DA 15.8)	2007	5645,5	15,7	0	0	0	0	84,3	33,2	0
	2008	14659,8	45,7	0	0	0	0	54,3	0	0
	2009	60358,3	97,1	0	0	0	0	2,9	0	0
Виробництво напоїв (DA 15.9)	2007	729787,4	69,2	0	0	0	0,2	30,5	0,5	0
	2008	623253,5	65,6	0	0	0	0	34,4	1,1	0
	2009	511685,6	98,4	0	0	0	0	1,6	0	0

По підгалузям харчової промисловості дана ситуація склалася неоднозначно.

Так збільшення загальної суми витрат на інновації спостерігалось у виробництві молочних продуктів та морозива у 2008 і 2009 рр. майже у 5 разів проти 2007 р. , виробництво інших продуктів у 2008 р. – у 2,6 разів, у 2009 р. – у 10,7 разів проти 2007 р. Для олійножирової підгалузі спостерігалось різке зменшення фінансування у 2008 р. на 50,8 % від загальної суми проти 2007 р., а збільшення у 2009 р. порівняно з 2008 р. привело до зниження лише на 7 % проти 2007 р. Для борошнокруп'яномельної – збільшення фінансування інновацій у 2 рази у 2008 р. проти 2007 р., у 2009 р. зменшення на 1 % порівняно з 2007 р.

Вкладом держави у фінансування інновацій у харчовій промисловості за даними 2007 р. було 0,2 % від загальної суми витрат на інновації (в такі підгалузі, як виробництво м'яса і м'ясної продукції, виробництво кормів для тварин), іноземних інвесторів – 0,3 % (виробництво м'яса і м'ясної продукції, виробництво кормів для тварин, виробництво напоїв). Ці цифри настільки малі, що підприємствам приходится розраховувати тільки на свої сили.

Слід також відмітити, що у 2007 і 2008 рр. у харчовій промисловості фінансування інновацій частково відбувалося за рахунок коштів кредитів, які брали підприємства, у відсотках до загальної суми інноваційних витрат ці показники відповідно складали 20,2 % і 25,7 %, причому з них на пільгових умовах – відповідно 0,3 % і 0,5 %. У 2009 р. фінансування інновацій за рахунок коштів кредитів значно знизилось і становило 6,3 %, причому на пільгових умовах кредити взагалі не надавалися.

Висновки. Протягом останніх трьох років в харчовій промисловості України обсяг реалізованої продукції зріс в 1,5 рази, але частка інноваційної продукції зменшилась на 1,3 %. У всіх підгалузях частка інноваційної продукції, що є новою для ринку значно менша частки інноваційних товарів, що є новими лише для підприємства. У середньому протягом 2007 – 2009 рр. найвищий відсоток інноваційної продукції серед промислової мають такі підгалузі харчової промисловості, як виробництво інших продуктів (5,6 %), виробництво напоїв (5,3 %) та виробництво олії і тваринних жирів (5,5 %). Основною причиною цього є незадовільний стан фінансування. Так протягом 2008 – 2009 рр. фінансування здійснювалось тільки за рахунок власних коштів підприємств і не було підтримане з боку держави, незважаючи на перспективність галузі.

1. Амоша О.І. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення // Економіст. – 2005. – № 6. – С. 28-32.
2. Гальчинський А.С. Інноваційна стратегія українських реформ / А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, А.К. Кінах, В.П. Семиноженко. – К. : Знання України, 2002. – 542 с.
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України / Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Лапко О.О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання. Монографія. – К. : Інститут економічного прогнозування НАН України, 1999. – 253 с.
5. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920&cat_id=46017.
6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні // Статистичний збірник. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України», 2007. – 362 с.
7. Наукова та інноваційна діяльність в Україні // Статистичний збірник. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України», 2009. – 368 с.
8. Національний класифікатор України, КВЕД (NACE, Rev. 1.1-2002) ДК 009:2005. – [Чинний від 01.04.2006 р.]. – К. : Держспоживстандарт України, 2006. – 262 с. – (Національний стандарт України).
9. Промисловість України у 2001 – 2007 роках / Статистичний збірник за ред. Л.М. Овденко. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України», 2008. – 304 с.
10. Федулова Л.І. Перспективи інноваційного розвитку промисловості України // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 5. – С. 58-76.